

Korstog og kykloper

- af Michael Pihl og Jesper Rosenløv¹

Som Polyfemos i "Odyseen" er Kurt Villads Jensen en kæmpe i dansk korstogshistorie. Som kykloperen er han dog også énøjet. Kurt Villads Jensen skal have ros og tak for ikke længere at undvige den debat, der tidligere på året ellers på sørgelig vis blev forsøgt kvalt af professor Carsten Selch Jensen. Det er på den baggrund glædeligt, at Villads Jensen vælger en anden tilgang og med sit indlæg berører en række relevante temaer og spørgsmål m.h.t. korstogene og deres baggrund. Dog er der visse ting, som Villads Jensen fremfører, der undrer os. Villads Jensen fremhæver, at vores bog har en "skæv struktur", fordi vi anvender flere sider på at beskrive begivenheder *før* korstogene end selve korstogene. Det undrer os, at historikeren Villads Jensen ikke forstår bevæggrunden hertil. For det første må det jo fremføres, at når historikere forsøger at forklare årsagerne til historiske begivenheder, gør de jo ofte en hel del ud af de begivenheder, forhold og omstændigheder, der tidsmæssigt ligger *forud* for det fænomen, de gerne vil forklare årsagerne til. Historiske årsagsforklaringer har det med andre ord med at inddrage det, der leder op til de begivenheder, man ønsker at forstå baggrunden for. For det andet er bogens tema ikke kun korstogene – men forholdet mellem islam og kristendommen i middelalderen i det hele taget. Også dette giver en logisk forklaring på bogens struktur. For det tredje er det lidt pudsigt, at netop Villads Jensen påpeger "skæv struktur" og ubalance i andres korstogsbøger, idet hans egen bog – standardværket "Politikens bog om korstogene" – fuldstændig *mangler* balance. Her findes der intet om konflikterne mellem islam og kristendommen *før* korstogene. Kurt Villads Jensen gør heller intet forsøg på at forklare årsagerne til middelalderens korstogsbevægelse. Bogen har intet baggrundsafsnit og indeholder intet om den forudgående muslimske ekspansion, som naturligvis udgør en væsentlig del af en mange-

¹ Trykt som indlæg i *Tidehverv*, maj 2018, s. 78-80

sidet forklaring af baggrunden. I Villads Jensens fremstilling skyldtes korstogsbevægelsen alene, at 1000-tallets kristne religiøsitet: "pludselig ... nemt blev meget voldelig".

For at råde bod på denne ubalance i fremstillingen af korstogshistorien og for at afhjælpe den fraværende forklaring af baggrunden var vi nødt til at skrive bogen "Korstogene – Islams ekspansion og kristen modoffensiv". Her inddrager vi en lang række forhold i en nuanceret og mangesidet forklaring af baggrunden. Islams ekspansion og langvarige angreb på kristenheden, som Villads Jensen ikke vil tale om, er en naturlig del af denne forklaring, men mange andre forhold er også inddraget, bl.a. udviklingen i Vesteuropa og i Det Byzantinske Rige. Villads Jensen kritiserer vores bog for at handle "mindre om korstog og mere om islam", hvilket ikke er rigtigt, men det er nu en gang vor opfattelse at en grundigere forklaring af baggrundshistorien er nødvendig. Det er altså Kurt Villads Jensens fremstilling af korstogshistorien, der lider under "en skæv struktur" – ikke vores. Er vores fremstilling så "særlig nyskabende og radikal"? Nej, ikke i en international sammenhæng. Men det kan i den grad undre, at danske historikere som Kurt Villads Jensen ikke så meget som nævner den muslimske ekspansion i deres fremstillinger om korstogene. Men hermed undgår man naturligvis at skulle forholde sig til de mere ubehagelige sider af middelalderens islam.

I sit indlæg fastholder Villads Jensen nu en variation af denne stærkt forsimplede fremstilling, idet han henviser til kilder, der påviser udviklingen af middelalderens korstogsteologi, men absolut intet ærligt forsøg gør på at forklare, *hvorfor* disse tanker så udvikler sig: "Hvorfor den latinske kristne kirke så opdyrkede denne stærke krigsideologi på lige dette tidspunkt, er meget svært at sige", mener Villads Jensen. "Mjah, tjoh, tjah" – så vanskeligt er det jo ret beset ikke at påvise, hvordan kristne middelaldereuropæere i høj grad opfattede korstogene som en retfærdig forsvarskrig mod islams ekspansion. Villads Jensen fremdrager i sit indlæg de forsvar for voldsanvendelse mod kirkens fjender, der blev fremført af Peter Damian (d. 1072), Bonizo de Sutri (d. ca. 1091) og Anselm af Lucca (d. 1086). Pointen er den, at gejstlige kunne argumentere for krig, uden nødvendigvis at henvise til eller være påvirket af muslimske angreb. Ja, det kunne de – og det nævner vi da også bl.a. i bogens afsnit 64 om kirkereformbevægelsen og investiturstriden, hvor vi f.eks. på side 123 skriver at "Gregor 7. forsøgte i perioder under investiturstriden i 1070'erne og 1080'erne at rekruttere riddere til at forsvare kirkens reformsag – som en slags pavelig hær (*militia sancti Petri*) – og det på en måde, hvor bodstanken blev kombineret med den retfærdige krig, som igen peger frem mod Urban 2s korstogstanke". Umiddelbart i forlængelse af disse tankers udvikling er det dog ret illustrativt, at pave Gregor d. 7. allerede omkring år 1077 fremsatte et forslag til en forsvarskrig mod tyrkerne, der havde invaderet og hærget Det Byzantinske Rige. Et forslag, som Gregor d. 7. beskriver og forsvare som en ren defensiv kristen reaktion på den muslimske ekspansion og aggression: "Vi meddeler hermed, at en budbringer ved sin nylige oversøiske tilbagevenden [fra Palæstina], kom til Rom for at besøge os. Han gentog, hvad vi havde hørt fra mange andre, at et hedensk folk havde overvundet de kristne og med frygtelig grusomhed havde ødelagt alt næsten til Konstantinopels mure, og nu regerede de erobrede områder med tyrannisk vold, og at de havde dræbt mange tusinde af de kristne, som var de får. Hvis vi elsker Gud og ønsker at blive anerkendt som kristne, bør vi være fyldt med sorg over den ulykke, der har ramt dette

store imperium [det byzantinske], og mordet på så mange kristne. Men blot at sørge er ikke hele vores pligt. Vor Forløseres eksempel og den broderlig kærligheds bånd kræver, at vi skal lægge vores eget liv til side for at befri dem” (se kildeteksten (tekst 154) på vores bogs hjemmeside: (<http://www.centerforhistorieformidling.dk/korstogene.html>))

Villads Jensens henvisninger til Peter Damian, Bonizo de Sutri og Anselm af Lucca ændrer altså ikke ved, at kampene mod muslimerne og senere korstogene mod Det Hellige Land netop blev legitimerede med henvisning til og under stærkt indtryk af netop de muslimske angreb. Kilderne til pave Urban d. 2.'s korstogstale i 1095 indeholder mange henvisninger til islams ekspansion og forsøg på at retfærdiggøre korstoget som en retfærdig reaktion på muslimske angreb mod kristenheden – og det ved Kurt Villads Jensen naturligvis også godt. Det er heller ikke vanskeligt at finde kilder, der vidner om korsriddere og kristne middelaldermennesker, der delte denne opfattelse. I sproglige vendinger, der minder om pave Urban d.2.'s formuleringer i korstogstalen, skrev f.eks. ridderen Robert af Flandern i et skøde fra år 1096 til et lokalt kloster om sit motiv til at drage ud på Det Første Korstog, at han var ” ... i færd med, at drage mod Jerusalem for at befri Guds kirke, som længe har været trådt under fode af barbariske nationer”. Tilsvarende skrev ridderen Roger af Skt. Germanus og hans søn Robert i et skøde til klostret Sauxillanges i år 1096, at de klart opfattede korstoget som en retfærdig og defensiv reaktion på islams ekspansion: ” ... Ikke længe efter den tid, hvor den barbariske forfølgelse rejste sig for at ødelægge den østlige kirkes frihed, blev en opfordring udsendt af paven, for at hele de vestlige folks tro og styrke skulle haste afsted for at hjælpe den ødelagte religion”. I en tale rettet både til de muslimske fjender og korsfarerhæren forsvarer biskoppen af Porto, Pedro Pitões, under belejringen af Lissabon i 1148 på samme måde Det Andet Korstog som en retfærdig og defensiv kristen reaktion på flere hundrede års muslimsk ekspansion. Talen er gengivet af den anglo-normanniske feltpræst Osbern, der selv deltog i kampene: ” ... For I ved ikke, hvordan der ellers kunne blive fred mellem os, eftersom det land, der i begyndelsen var blevet fordelt, nu mangler sin retmæssige ejermand. I muslimer og moabitter har uretfærdigt erobret Lusitanias rige fra jeres konge og fra vores. Siden dengang og indtil nu har der været plyndringer af byer, landsbyer og af utallige kirker og det fortsætter stadigvæk. På den ene side i denne kamp er jeres lenslydighed og på den anden side er selve det menneskelige fællesskab blevet krænket. I behersker uretfærdigt vore byer og vore lande – og i tre hundrede og otteoghalvtreds år har I behersket dem – som før var holdt af de kristne; kristne, som ikke blev omvendt til deres religion af undertrykkelsens sværd, men som af ordets forkyndelse blev omvendt til at være Guds sønner.” Der er måske pyntet på talens indhold, men det defensive argument, man gerne vil have frem, er interessant. Og sådan kunne man blive ved. Muligvis bryder Kurt Villads Jensen sig ikke om disse kristne opfattelser af korstogene som en defensiv reaktion på islams ekspansion, men kilderne bevidner jo ganske klart, at det altså var sådan mange kristne europæere dengang ville argumentere for sagen.

Villads Jensen fremfører, at både muslimer og kristne jo har det med at påberåbe sig, at de fører en retfærdig forsvarskrig. Og m.h.t. de kristne har han ganske ret. Det viser omtalte kilder som sagt. Det samme gælder faktisk de karolingiske kejsere i deres krige mod sakserne i 800-tallet og ottonske kejsere i 900-tallet i krigen mod slaverne i øst. Disse krige kalder Vil-

lads Jensen "missionskrige." Men er det en passende betegnelse? Mission bliver ganske vist efterhånden et element i disse krige, men var omvendelsen af sakserne og slaverne *casus belli* for Karl den Store og ottonerne? Ikke hvis man skal tro munken Einhard, der var knyttet til Karls hof. Efter Karls død i 814 udgav Einhard en biografi om Karls liv, hvori han blandt andet beskriver frankernes krige mod sakserne. Årsagen til krigene var ifølge Einhard i første omgang ikke religiøse – men sikkerhedspolitiske. M.h.t. disse sakserkrige må vi henvise til vores kronik i *Kristeligt Dagblad*, 1. maj 2017: "Førte Karl den Store jihad?" (<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/foerte-karl-den-store-jihad>). Hos bl.a. Adam af Bremen og Helmold skorter det heller ikke på beskrivelser af slavernes blodige angreb på kristne, der (med rette eller urette) kunne legitimere kristne felttog mod disse hedninge.

Dette element af gengældelse og forsvar problematiserer begrebet "missionskrige." Men som Villads Jensen, skriver: "Der er ingen ende på, hvem der begyndte. Den undskyldning kunne alle hive frem når som helst, og derfor forklarer den egentlig ingenting". Både kristne og muslimer anvendte med andre ord denne undskyldning for krig, er Villads Jensens pointe. Men her overser Villads Jensen noget meget vigtigt. De muslimske lærde anvender netop ikke i den tidlige middelalder denne "undskyldning" for at angribe de kristne nabolande. Det er interessant, at kristne teologer (som f.eks. Augustin) anvender forsvarselementet i udviklingen af begrebet "retfærdig krig." Men lige så interessant er det, at muslimske lærde ikke *behøver* dette element. Det er nok at henvise til Koranen 9,29: "... Blandt dem, der har fået Skriften, skal I bekæmpe dem, der ikke bekender sig til den sande religion, indtil de kuet er rede til at betale skat!" En angrebskrig mod kristne er således ganske legitim – og således opfatter muslimske herskere og lærde da også krigsførelsen efter Muhammeds død. Umar ibn al-Khattab var den anden kalif (634-644). Under hans ledelse udvidedes det muslimske imperium betragteligt. Persien blev erobret på kun to år og to tredjedele af Det Byzantinske Rige blev ligeledes undertvunget. Omkring 635 udpegede Umar Utbah ibn Ghazwan til guvernør i Basra (Irak). I en skrivelse til Ghazwan lyder ordren ifølge krønikeskriveren Al-Tabari (8.-9. årh.) bl.a. således: [...] "Kald folket til Gud. Tag imod dem, der besvarer dit kald, men de, der nægter, skal i ydmyghed og ringehed betale kopskat. Hvis de nægter dette, er det sværdet uden skånsel. Frygt Gud med hensyn til det, der er blevet dig betroet. [...]" Abu Muhammad Abdullah ibn Abi Zayd al-Qayrawani (922-966) var jurist af den såkaldte Maliki-skole – en af de fire anerkendte sunni-muslimske retsskoler (*madhabib*), der fortolker den islamiske lov. Hos ham lyder retningslinjerne således: "Jihad er en guddommeligt fastsat pligt. Dens udførelse af nogle kan fritage andre. Vi malikitter fastholder, at det er bedst ikke at indlede fjendtligheder med fjenden, før man har tilbudt denne at tage imod Allahs religion, medmindre fjenden angriber først. De har da valget mellem enten at konvertere til islam eller betale kopskat (*jizya*), hvorefter krigen kort herefter vil blive erklæret imod dem". Altså selv folk, der ikke har indledt fjendtligheder, kan det muslimske samfund med god grund angribe, hvis de enten nægter at omvende sig eller betale kopskat. Samme retningslinjer opstiller de andre muslimske retsskoler. Vi har oversat mange flere af disse instruktioner og retningslinjer fra tidens muslimske lærde samt betragtninger om den heraf følgende adfærd. Disse kilder er ligeledes tilgængelige på vores bogs hjemmeside (se link ovenfor) som tekst 47 og 48. Der er således ganske afgørende forskelle

på, hvad toneangivende kristne og muslimske lærde anser for retfærdig krig. Denne forskel synes Villads Jensen ganske at overse.

Villads Jensen nævner desuden "den voldsomme øgning i pilgrimsfærder overalt og til Jerusalem" som en del af forklaringen på korstogstankens udvikling, men han undlader også her at nævne den kendsgerning at kristne pilgrimme i stigende grad i 1000-tallet havde været udsat for muslimske overgreb og chikane. Igen vil Villads Jensen ikke forholde sig til korstogstankens udvikling som en del af en reaktion på islams ekspansion og overgreb mod kristenheden. Kilderne til den store tyske pilgrimsrejse i 1064-65 vidner tydeligt om muslimske angreb på de kristne pilgrimme ligesom den muslimske historiker Al-Azimi opfattede korstogene som reaktion på muslimske angreb mod kristne pilgrimme (tekst 130). Villads Jensen nævner en ny middelalderlig opfattelse af medlidenheden, 'compassio', som forklaring på korstogstankens udvikling. Ifølge Villads Jensen kan korstogsbevægelsen således ses som en vækkelsesbevægelse, der bl.a. fokuserede på tanker om medlidenhed. Men dette harmonerer jo netop ganske fint med vores pointe. Korsfarerne led *med* Kristus og *for* de nødstedte, som man følte medlidenhed med. Det at lide *med* Kristus indebar bl.a. at sætte sin egen legemlige sikkerhed ind i kampen (dvs. at ofre sig selv) for de kristne brødre, der blev udsat for muslimske angreb. Desuden kunne medlidenheden forstås som rettet mod nødstedte, som man ofrede sig for, da man følte medlidenhed med dem. Og her forsømmer Villads Jensen igen at forholde sig til, hvorfor korsfarerbevægelsen havde behov for at føle medlidenhed med bl.a. østkristne, som var blevet angrebet og hærget af islams helligkrigere. Det er da ganske rigtigt, at højmiddelalderen udvikler en ny opfattelse af den kristne ridders aktive bekæmpelse af det onde, som noget lige så godt eller bedre end f.eks. munkens passive meditation i klosteret – den teologi, der f.eks. blev anvendt til at retfærdiggøre korsridderordenerne – men igen ser Villads Jensen helt bort fra den kendsgerning, at denne tanke netop vokser ud af kristenhedens kamp mod islams aggression. Dette forhold fremgår f.eks. tydeligt i en af korstogstankens store forsvarsskrifter fra middelalderen, nemlig i Rolandskvadet, f.eks. i strofe 141, hvor en ærkebiskop midt i kampen mod muslimerne i Spanien siger til en kristen ridder: "Det, som du gør, er godt! Så tapper bør en rigtig ridder være, når han har våben og hans hest er god: I slaget skal han være stærk og stolt, for ellers er han ikke tre denarer værd og skulle hellere blive broder i kloster, der kunne han bede hver dag for vore synder".

Villads Jensen påstår endvidere, at kilderne på vores hjemmeside "er valgt, så kristne fremtræder mindre grusomme og meget mere betænkelige ved krig end muslimerne". En absurd påstand, som afslører, at han faktisk ikke har læst vores kilder. Se blandt mange andre kilder f.eks. kilderne omhandlende massakren i Marra i 1098, kilderne til indtagelsen af Jerusalem i 1099 eller til Det Tredje Korstog. Her er masser af kristne grusomheder, der ikke står tilbage for muslimernes grusomheder mod f.eks. de kristne armeniere i 1060'erne.

Derfor må vi spørge Kurt Villads Jensen: Er der nogle kilder, som vi efter hans opfattelse har overset? Er der andre fremstillinger af korstogenes historie, der indeholder vigtige kilder, som vi ikke har med på vores hjemmeside? Det retter vi nemlig gerne op på således at forholdet mellem den kristne og muslimske verden i middelalderen kan belyses yderligere.

Villads Jensen kritiserer os desuden for at fokusere på korstogenes konflikt mellem islam og kristenheden og overse korstogene i Østersøen. Det er også en gang udenomssnak, da felttogene i Østersøen ikke danner baggrund for korstogstankens udvikling og Det Første Korstog mod muslimerne i Det Hellige Land, men omvendt: Korstogstanken kom først og blev dernæst brugt til at retfærdiggøre bl.a. valdemarernes krige mod vendere og estere i Østersøområdet i 1100-tallet. Ikke omvendt. Der er således noget helt afgørende galt i Villads Jensens kronologi. Men det er da helt korrekt, at felttogene i Østersøen og krigene mod katharerne kun behandles overfladisk i vores bog, som nu engang handler om konflikten mellem den muslimske og kristne verden. Villads Jensen og Selch Jensen har gjort et stort og godt stykke arbejde m.h.t. felttogene i Østersøen og sat dem i relation til korstogsbevægelsen. Men som Selch Jensen nævnte i sit foredrag, eksisterer der jo en position inden for korstogsforskningen, som han betegner som "puritanerne" eller "traditionalisterne." Disse betegnelser dækker over historikere, der ikke nødvendigvis anser alle felttogene i Østersøen, krigene mod katharerne etc. som "rigtige" korstog. For nyligt satte en række yngre danske historikere netop spørgsmålstegn ved, om alle Østersøfelttogene kunne betegnes som korstog (Anders Bøgh, "Korståge? Om den nyere korstogsbevægelse i dansk historieskrivning – samt en anmeldelse", *Historisk Tidsskrift*, 108, bd. 1, 2008). Det er en længere diskussion at komme ind på, om "traditionalisterne" har ret i dette standpunkt, men det er vel en legitim tolkning, man kan fremføre, uden at få skudt i skoene, at man vil dække over noget. Under alle omstændigheder kan felttogene i Østersøen og krigene mod katharerne som sagt ikke forklare fremvæksten af korstogstanken op til 1095. For at belyse korstogstankens udvikling gør vi imidlertid en del ud af kampene i Spanien og på Sicilien, som Villads Jensen sært nok bebrejder os ikke at se i en korstogstogsammenhæng. Det er jo netop det, vi gør! Vi behandler ligeledes Augustins tanker om retfærdig krig samt kirkereformbevægelsen, der ligeledes ligger forud for Det Første Korstog.

Til sidst vil vi nævne, at det lyder meget sært for os, når Villads Jensen påstår, at korstogene byggede på en ældre praksis og i forlængelse heraf påstår, at "korstogene derfor heller ikke [var] en afvigelse fra kristne grundværdier, men en blandt flere mulige tolkninger af det kristne budskab." Denne påstand ville nok overraske lidt vægtigere internationale forskere. Så hvad mener Villads Jensen mon med dette? Hvilke kristne grundværdier hentyder han til? Hvilke elementer i det kristne budskab er det, han mener, peger frem mod voldsanvendelse og krigsførelse? Vi går her ud fra, at Villads Jensen hentyder til passager i Det Nye Testamente, når han taler om "grundværdier" og "det kristne budskab." Det kunne være interessant at få uddybet dette.

Alt i alt fastholder Kurt Villads Jensen desværre sin énøjede fortolkning af korstogshistorien. Årsagerne skyldtes ifølge ham alene interne forhold i Europa og en aggression, der af sig selv nærmest helt naturligt vokser ud af det kristne budskab. Vupti! Således vender han det blinde øje til islams ekspansion og råber mod himlen: "Ingen har blindet mig!"